

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Природничий факультет
Кафедра економіки, менеджменту та фінансів

Проректор із навчально-педагогічної
роботи А. В. Овчаренко
09 серпня 2023 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЕТИКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І КОМУНІКАЦІЙ»

Ступінь доктор філософії
Третій (освітньо - науковий) рівень

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 051 Економіка
Освітньо-професійна програма Економіка та управління національним господарством

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма Освітні, педагогічні науки

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма Історія та археологія

2023 – 2024 навчальний рік

Розробник: Данік Наталія Вадимівна, в.о. завідувача кафедри економіки,
менеджменту та фінансів, кандидат економічних наук, доцент

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри економіки,
менеджменту та фінансів

Протокол № 1 від «26» серпня 2023 року

В.о. завідувача кафедри (Н.В. Данік)

«26» серпня 2023 року

. Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Мета курсу: ознайомити аспірантів із принципами та правилами дотримання політики академічної доброчесності на прикладі вітчизняного й міжнародного досвіду; засвоєння принципів наукової етики; формування в аспірантів уявлення про мораль як позитивну умову міжособистісних відносин; ознайомлення зі змістом та принципами етики вченого, етичними нормами професійного і ділового спілкування майбутніх викладачів та науковців.

Завдання курсу:

- засвоїти основні положення чинних нормативно-правових документів щодо академічної доброчесності та етики наукових досліджень;
- допомогти аспірантам оволодіти теоретичними засадами та методологією наукового пошуку з дотриманням правил наукової етики;
- формування вмінь щодо запобігання проявів академічної недоброчесності;
- формування вмінь вести науковий діалог на основі толерантності та доброчесності.

Передумови для вивчення дисципліни:

«Академічна доброчесність», «Методологія наукового дослідження», «Філософія науки.

Навчальна дисципліна складається з 3-х кредитів.

Програмні результати навчання:

ПРН7. Застосовувати інноваційні науково-педагогічні технології, формулювати зміст, цілі навчання, способи їх досягнення, форми контролю, нести відповідальність за ефективність освітнього процесу з дотриманням норм академічної етики та доброчесності.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

ЗК-1. Здатність до узагальнень, аналізу та синтезу, розвитку критичного мислення для розуміння процесів і явищ в галузі освіти, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

ЗК-4. Здатність планувати і здійснювати комплексні дослідження, зокрема і в міждисциплінарних галузях, на основі системного наукового світогляду із застосуванням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій.

ЗК 5. Здатність розробляти наукові проекти та керувати ними, складати пропозиції щодо фінансування наукових досліджень, реєструвати права інтелектуальної власності.

ЗК 6. Здатність спілкуватися з науковою спільнотою, зокрема іноземною (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) мовами з метою презентації та обговорення результатів своєї наукової роботи в усній та письмовій формі; здійснювати міжкультурну комунікацію, працювати в міжнародному контексті, в інтернаціональних дослідницьких групах.

II. Фахові:

ФК-1. Володіння знаннями в галузі освіти, зокрема про основні концепції, методики, технології, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань про систему педагогічної освіти і науки, оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку.

ФК 2. Здатність виявляти актуальні проблеми розвитку сучасної педагогічної освіти і науки, аналізувати та пропонувати шляхи їх вирішення з орієнтацією на інтереси особистості, суспільства і держави. Публічно представляти результати своїх наукових пошуків та захищати результати дисертаційного дослідження.

ФК 7. Здатність до викладацької діяльності в межах спеціальності «Освітні, педагогічні науки»; планувати і організовувати освітній процес у вищій школі; визначати проміжні і кінцеві цілі навчання; вибудовувати взаємодію зі студентами, створювати здоров'язбережувальне середовище, позитивні міжособистісні стосунки й доброзичливий психологічний клімат.

ФК 9. Здатність здійснювати рефлексію і самоаналіз педагогічної діяльності, передбачати перспективи, шляхи подальшого розвитку освітньої галузі в регіоні та Україні.

ФК 10. Здатність продуктивно працювати з науковцями, викладачами, учасниками освітнього процесу у групі та науково-дослідницькому об'єднанні, виконувати різні ролі, завдання та функції в ньому, проявляти ініціативу та творчість, підтримувати та управляти особистими взаємостосунками на принципах співпраці та співтворчості.

Програмні результати навчання

ПРН 1. Оперувати основними концепціями, теоріями, проблемами філософії й методології науки, змістом сучасних філософських дискусій із проблем розвитку суспільства та освіти; здійснювати рефлексію щодо актуальних проблем суспільного та індивідуального буття

ПРН 3. Планувати і виконувати експериментальні та/або теоретичні дослідження з педагогічної освіти і науки та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасних інструментів, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми.

ПРН 7. Знати і володіти основними засобами науково-теоретичного та емпіричного досліджень: сукупністю наукових методів, всебічно обґрунтованих та зведених в єдину систему; сукупністю понять, визначених термінів і пов'язаних між собою; аналізом (продуктивної праці дітей та документації педагогів; фізичного стану дітей; освітнього середовища закладів освіти різного рівня; рівнів розвитку, вихованості та навченості).

ПРН 9. Набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, пошуку та критичного аналізу інформації, концептуалізації та реалізації наукових проєктів, управління науковими проєктами, складення пропозицій щодо фінансування наукових досліджень та/або проєктів, реєстрації прав інтелектуальної власності.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Тема 1 . Поняття наукового дослідження в епістемології і філософії науки

Тема 2. Наукова раціональність та її нормативна структура

Тема 3. Поняття етики науки

Тема 4. Взаємодія когнітивних і етичних компонент у науковій діяльності

Тема 5. Наука, суспільство, комунікації

Тема 6. Науково-технічний прогрес і етичні виклики сучасності

Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Наукове дослідження як предмет філософського осмислення

Тема 1 . Поняття наукового дослідження в епістемології і філософії науки

Основи філософії науки і філософії техніки. В якості центральної ідеї в цьому курсі уявлення про науку як про триєдність особливого знання, особливої діяльності із його отримання і особливих соціокультурних форм їх організації

Тема 2. Наукова раціональність та її нормативна структура

Проблема раціональності науково-пізнавальної (і, найперше, теоретичної) діяльності. Труднощі виправдання і прийняття споруджуваних високо-абстрактних теоретичних систем в якості наукових і, особливо, в зв'язку зі зростаючим ступенем їх абстрактності, все більшому «відльоті» думки від чуттєво сприйманої реальності.

Кредит 2. Етика як особлива філософська дисципліна

Тема 3. Поняття етики науки

Етика як особлива філософська дисципліна. Елементи аксіології. Етика і наука. Концепція ціннісно-нейтральної науки та її обмеженість у сучасних умовах. Диференціація етики. Деонтологія та етика науки як філософське вчення про моральну поведінку вченого-дослідника

Тема 4. Взаємодія когнітивних і етичних компонент у науковій діяльності

Когнітивна свобода регламентується в науці як власне методами, так і більш «м'якими» регулятивами. Щодо обмеження свободи думки, але з позиції наукової раціональності в процесі уявного конструювання ідеалізованих об'єктів. Наука з точки зору її об'єктивно-істинного змісту не має етичного виміру, але як діяльність по його отриманню вона не може ігнорувати ті людські

сторони цієї діяльності, які пов'язані з цілями і цінностями. І це - характеристики будь-якої діяльності, яка пов'язана з вибором, орієнтацією на певні цінності.

Кредит 3. Науковий дослідник у сучасному суспільстві

Тема 5. Наука, суспільство, комунікації

Взаємозв'язки між науковими дослідженнями та сучасним суспільством. Розглядаються основні способи наукової комунікації та їхній вплив на суспільство. Обговорюються питання популяризації науки та ролі медіа у донесенні наукової інформації до громадськості. Акцент робиться на етичних аспектах комунікації між науковцями та широким загалом. Студенти вивчають, як наука може вирішувати соціальні проблеми та сприяти прогресу.

Тема 6. Науково-технічний прогрес і етичні виклики сучасності

Аналіз впливу сучасних наукових і технологічних досягнень на суспільство та моральні дилеми, що виникають у зв'язку з ними. Розглядаються питання етики в застосуванні новітніх технологій, таких як штучний інтелект, біотехнології та цифрові комунікації. Особливу увагу приділено ризикам для приватності, безпеки, а також питанням відповідальності науковців за наслідки своїх відкриттів. Студенти обговорюють, як забезпечити баланс між науковим розвитком та моральними нормами. Тема сприяє формуванню усвідомлення важливості етичного підходу до інновацій у швидкоплинному світі.

4. Структура навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви кредитів і тем	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		л.	пр.	с.р.
<i>Кредит 1. Наукове дослідження як предмет філософського осмислення</i>				
Тема 1. Поняття наукового дослідження в епістемології і філософії науки	15	2	2	11
Тема 2. Наукова раціональність та її нормативна структура	15	2	2	11
Усього	30	4	4	22
<i>Кредит 2. Етика як особлива філософська дисципліна</i>				
Тема 3. Поняття етики науки	15	2	4	9
Тема 4. Взаємодія когнітивних і етичних компонент у науковій діяльності	15	2	4	9
Усього	30	4	8	18
<i>Кредит 3. Науковий дослідник у сучасному суспільстві</i>				
Тема 5. Наука, суспільство, комунікації	15	1	4	10
Тема 6. Науково-технічний прогрес і етичні виклики сучасності	15	1	4	10
Усього	30	2	8	20
Разом	90	10	20	60

5. Темы лекційних занять

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Цифрові інструменти для сучасного фахівця економічного спрямування</i>		
1	Тема 1. Поняття наукового дослідження в епістемології і філософії науки	2
2	Тема 2. Наукова раціональність та її нормативна структура	2
<i>Кредит 2. Основи ефективного кар'єрного планування</i>		
3	Тема 3. Поняття етики науки	2
4	Тема 4. Взаємодія когнітивних і етичних компонент у науковій діяльності	2
<i>Кредит 3. Кар'єрне управління та готовність аспірантів до професійного зростання</i>		
5	Тема 5. Наука, суспільство, комунікації	1
6	Тема 6. Науково-технічний прогрес і етичні виклики сучасності	1
	Разом	10

**6. Теми практичних занять
Денна форма навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Цифрові інструменти для сучасного фахівця економічного спрямування</i>		
1	Тема 1. Поняття наукового дослідження в епістемології і філософії науки	2
2	Тема 2. Наукова раціональність та її нормативна структура	2
<i>Кредит 2. Основи ефективного кар'єрного планування</i>		
3	Тема 3. Поняття етики науки	4
4	Тема 4. Взаємодія когнітивних і етичних компонент у науковій діяльності	4
<i>Кредит 3. Кар'єрне управління та готовність аспірантів до професійного зростання</i>		
5	Тема 5. Наука, суспільство, комунікації	4
6	Тема 6. Науково-технічний прогрес і етичні виклики сучасності	4
	Разом	20

**7. Самостійна робота
Денна форма навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Цифрові інструменти для сучасного фахівця економічного спрямування</i>		
1	Тема 1. Поняття наукового дослідження в епістемології і філософії науки	11
2	Тема 2. Наукова раціональність та її нормативна структура	11
<i>Кредит 2. Основи ефективного кар'єрного планування</i>		
3	Тема 3. Поняття етики науки	9
4	Тема 4. Взаємодія когнітивних і етичних компонент у науковій діяльності	9
<i>Кредит 3. Кар'єрне управління та готовність аспірантів до професійного зростання</i>		
5	Тема 5. Наука, суспільство, комунікації	10
6	Тема 6. Науково-технічний прогрес і етичні виклики сучасності	10
	Разом	30

8. Індивідуальне науково-дослідне завдання

Теми підсумкових рефератів

1. Роль і місце академічної доброчесності в системі сучасної української освіти.
2. Зміст академічної доброчесності та її соціальне значення. Академічна доброчесність, як соціальний капітал сучасного навчального закладу.
3. Організаційно-правові та технічні чинники академічної доброчесності.
4. Кодекс честі науковця як засіб запобігання порушень у сфері вищої освіти.
5. Права та обов'язки наукових працівників.
6. Доброчесність в управлінні науковими колективами.
7. Права та обов'язки аспірантів.
8. Положення навчальних закладів щодо регулювання етичних норм.
9. Авторські права учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти.
10. Шляхи формування нової академічної культури на принципах академічної свободи, суспільної відповідальності, пошани до людської гідності та дотримання академічної доброчесності.
11. Закон України «Про вищу освіту» як джерело для створення правових підстав для протидії порушень академічної доброчесності.
12. Види порушень академічної етики при проведенні наукових досліджень. Правові аспекти академічної доброчесності та боротьби з плагіатом.
13. Наукова етика у контексті актуальних наукових проблем сучасності.
14. Нові сфери морального регулювання наукової діяльності (публікація результатів, консультування, участь у експертизах).
15. Проблема відповідальності за впровадження результатів наукових досліджень.

16. Моральне регулювання використання науково-технічних досягнень.
17. Процеси глобалізації у сучасному суспільстві: етичний та науковий контекст.
18. Сучасна наукова комунікація у концепції Н. Лумана.
19. Моральні ідеали наукового середовища. Академічне середовище як місце формування особливого ідеалу моральності, значення цього ідеалу для культури.
20. Зв'язок моральних та професійних якостей наукового працівника.
21. Професійна етика та етикет. Етикет як прояв моральної культури особистості.
22. Інтелігенція та інтелігентність: їх зв'язок і нетотожність. Історія формування ідеалу інтелігентності.
23. Поняття відповідальності в етиці. Відповідальність як зворотний бік свободи.
24. Етика науки та етика технології.
25. Етичні проблеми окремих стадій наукової діяльності.
26. Мотивація приходу у науку.
27. Етика наукової публікації.
28. Вимога істинності та новизни. Плагіат. Норми цитування. Співавторство
29. Етичні норми наукової дискусії.
30. Потреба розмежування наукової та особистісної критики. Мотивація наукових суперечок.
31. Техніка та психоемоційні засади ведення наукової дискусії.
32. Міжособистісні стосунки у науковому колективі та їх моральні аспекти.
33. Стосунки «учитель – учень» в науці.
34. Моральні аспекти функціонування наукових шкіл.
35. Проблема авторитету у науці.
36. Фальсифікація у науці.
37. Наука та її антиподи: лженаука, паранаука, псевдонаука; умови їхньої появи, розвитку та їхні моральні засади.
38. Історичні приклади фальсифікацій: алхімія, расова теорія. Відповідальність за фальсифікацію у сучасній науці.
39. Проблема авторства та першості у науці. Авторство та співавторство. Авторський вклад. Авторська відповідальність. Авторські заслуги.
40. Плагіат та авторське право. Авторські права та глобальна мережа.
41. Етичні конфлікти у науці та шляхи їх розв'язання. Етичні санкції.
42. Моральний вибір та свобода вченого.
43. Моральні обмеження діяльності вченого.

Всі завдання самостійної роботи студентів виконуються у встановлені терміни, з відповідною максимальною оцінкою та передбачають певні форми звітності щодо їх виконання.

9. Форми роботи та критерії оцінювання

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ECTS	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

Форми поточного та підсумкового контролю. Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР). Поточне оцінювання (індивідуальне, групове і фронтальне опитування, самостійна робота, самоконтроль). Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання

практичних, лабораторних робіт, уміння самостійно опрацювати тексти, складання конспекту рекомендованої літератури, написання і захист тез, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал.

Завданням підсумкового контролю (КР, залік) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу кредиту.

Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:

Аспіранту виставляється **відмінно** якщо він глибоко засвоїв основні поняття, повністю опрацював рекомендовану літературу і вільно використовує отриману з них та з суміжних навчальних дисциплін інформацію у відповідях на поставлені питання, без помилок виконує навчальні завдання, самостійно і критично вміє аналізувати явища і процеси, що відбуваються у банківській сфері та робить правильні узагальнення та висновки;

Аспіранту виставляється **дуже добре** якщо він засвоїв основні поняття, суть аналізу банківської діяльності, основні етапи та особливості їх розвитку, в основному опрацював рекомендовану літературу і без значних труднощів використовує отриману з них та з суміжних навчальних дисциплін інформацію у відповідях на поставлені питання, без суттєвих помилок виконує інші навчальні завдання, самостійно вміє аналізувати явища і процеси, що відбуваються у банківській сфері, та в основному робить правильні узагальнення та висновки;

Аспіранту виставляється **добре** якщо він засвоїв основні поняття, суть аналізу банківської діяльності, основні етапи та особливості їх розвитку, в основному опрацював рекомендовану літературу і без значних труднощів використовує отриману з них та з суміжних навчальних дисциплін інформацію у відповідях на поставлені питання, без суттєвих помилок виконує інші навчальні завдання, самостійно, але з навідними питаннями вміє аналізувати явища і процеси, що відбуваються у банківській сфері, та в основному робить правильні узагальнення та висновки;

Аспіранту виставляється **достатньо** якщо він точно засвоїв основні поняття, суть аналітичного процесу, основні етапи та особливості їх розвитку, ознайомився з рекомендованою літературою, може іноді залучати знання та інформацію з інших навчальних дисциплін, робить правильні узагальнення та висновки;

Аспіранту виставляється **задовільно** якщо він не точно і не повно засвоїв основні поняття, суть аналітичного процесу, основні етапи та особливості їх розвитку, недостатньо ознайомився з рекомендованою літературою, не може вільно залучати знання та інформацію з інших навчальних дисциплін, правильні узагальнення та висновки робить, як правило, з допомогою викладача

Оцінка за виконання індивідуального науково-дослідного завдання, завдань самостійної роботи виставляється з урахуванням таких параметрів:

Кількість балів у кінці семестру повинна складати від 150 до 300 балів (за 3 кредити), тобто сума балів за виконання усіх завдань.

Відповідний розподіл балів, які отримують студенти за 3 кредити.

Поточне тестування та самостійна робота						Контрольна робота	ІЗ	Накопичувальні бали/сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6			
18	18	18	18	18	20	90	100	300

*Примітка. Коефіцієнт для іспиту – 0,6. Іспит оцінюється в 40 б.

10. Засоби діагностики

Засобами діагностики та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи (зокрема есе, реферати), презентації результатів досліджень, тестові завдання, контрольні роботи.

11. Методи навчання

Під час лекційного курсу застосовується слайдова презентація, роздатковий матеріал, ілюстраційні матеріали та схеми. На практичних заняттях:

- використовується роздатковий матеріал для формування у студентів системного мислення, розвитку пам'яті;
- проводиться дискусійне обговорення проблемних питань;

- задаються провокаційні питання;
- здійснюється розв'язання задач, ситуаційних завдань.

12. Рекомендована література

Базова

1. Академічна доброчесність як основа сталого розвитку університета / Міжнарод. благод. фонд « Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики», за заг. ред. Т. В. Філіпова, А. Є. Артюхова. – К.: Таксон, 2016. – 234 с.
2. Апресян Р. Профессиональная, прикладная и практическая этики. Сайт Института философии РАН. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ph.ru/uplfile/etnics/biblio/Apressyan/Prof-etnic.html>.
3. Бралатан В. П., Гуцаленко Л. В., Здирко Н. Г. Професійна етика: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 252 с.
4. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність. Сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
5. Етика – вчення про смисл життя: навчально-методичний посібник / В. І. Гур, Т. М. Свідло, Н. В. Анацька а ін. – К.: НТКУ "КПП", 2008.
6. Етика. Естетика. / І. Є. Волошко, Р. М. Вечірко та ін. – К.: КНЕУ, 2006.
7. Етика: Навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; За ред. Про. В. О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2007.
8. Етичний кодекс ученого України [Електронний ресурс] // «Бюлетень ВАК України», № 11. – К., 2011 / [Схвалено постановою загальних зборів НАН України від 15 квітня 2009, №2]. – Режим доступу: <http://www.umo.edu.ua/etichnij-kodeks-uchenogo-ukrani>

Додаткові джерела

9. Єрмоленко А. М. Ціннісно-нормативне обґрунтування науки // Філософська думка. – 2009. - № 4.
10. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Йонас Ганс; [пер. з нім.: А. М. Єрмоленко, В. А. Єрмоленко]. К.: Лібра. – 2001. – 399 с.
11. Кодекс честі науковця, або естетичні норми та добрі манери у науці / пер. з польсь.; Етичний Комітет Польської академії наук. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2003.
12. Мовчан В. С. Етика: Навч. посіб. – 3-тє вид., випр. І доп. – К.: Знання, 2007.
13. Науковець А., Находкін М. Проблеми сучасності і мораль науковця // Вісник національної академії наук України. Загальнонауковий та громадсько-політичний журнал. – 2006. – №5. – Режим доступу до тексту статті: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2006-05/a1-5.pdf>
14. Петрушенко В. Л., Савельєв В. П., Сурмай І. М. та ін. Етика та естетика: Навчальний посібник / За ред. В. Л. Петрушенко. – Львів: Видавництво "Новий світ" – 2000, 2008.
15. Положення про перевірку наукових, навчально-методичних, кваліфікаційних та навчальних робіт на академічний плагіат. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normativ-base>
16. Сурмін Ю. Майстерня вченого. Підручник для науковця. – К.: Навчально-методичний центр, 2006. – 302 с.
17. Сухова Н. М. Етика та естетика: Навчальний посібник. – Львів: Кондор, 2005.
18. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування) / Максименко С. Д., Забродський М. М. – К.: Главник, 2005.
19. Тофтул М. Г. Етика: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр "Академія", 2005.
20. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб.. – К.: Академвидав, 2006.
21. Шеломенцев В. М. Етикет і сучасна культура спілкування. – К., 2013.
22. Юрій М. Ф. Етика. Навчальний посібник. – К., 2006.
23. Этика: Энциклопедический словарь / Под ред. Р. Г. Апресяна, А. А. Гусейнова. – М., 2001.

13. Інформаційні ресурси

24. Данік Н.В. Зміст курсу «Етика наукових досліджень і комунікацій». Персональний Web – ресурс викладача. Інтернет – ресурс. – Джерело доступу <https://t.me/+1DC9zcHqCfM2YTI6>